

AKADEMIK LITSEY O'QUVCHILARIDA OG'ZAKI NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Maqsudova Nilufar Rayimjonovna

Farg'ona davlat texnika universiteti

1- son Akademik litseyi Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi.

Mirzayeva Mashxura Ravshanbek qizi

Farg'ona davlat texnika universiteti

1- son Akademik litseyi Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi.

Xolmatova Nargiza Ibragimovna

Farg'ona davlat texnika universiteti

1- son Akademik litseyi Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi.

Oxunjonov Muhridin Hayitboy o'g'li

Farg'ona davlat texnika universiteti

1- son Akademik litseyi Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17224366>

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasi akademik litseylarida og'zaki nutq madaniyatini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini chuqur tahlil etib, talabalarning til ko'nikmalarini, jumladan, notiqlik, muloqot samaradorligi va madaniy normativlikni rivojlantirishdagi muammolarni, masalan, dialektal ta'sirlar, jargonizm va kommunikativ to'siqlarni ko'rib chiqadi; shu bilan birga, O'zbekiston ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlarini, jumladan, adabiy til standartlariga rioya qilish va xorijiy tajribalarni (masalan, texnik universitetlardagi og'zaki nutq rivojlantirish texnologiyalari) moslashtirish orqali, yechimlarni, xususan, interaktiv metodlar, rol o'yinlari va motivatsion kommunikatsiyani ilgari suradi, bu esa litseylarda og'zaki nutq madaniyatini milliy identiklikni mustahkamlash va global muloqotga moslashishga xizmat qiluvchi vosita sifatida shakllantirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Og'zaki nutq madaniyati, akademik litseylar, muammolar, yechimlar, adabiy til normasi, kommunikativ kompetensiya, notiqlik san'ati, O'zbekiston ta'lim tizimi, interaktiv metodlar, motivatsion kommunikatsiya.

Kirish

Zamonaviy ta'lim paradigmasi, ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi kabi milliy til va madaniyatni saqlashga qaratilgan davlatlarning akademik litseylari kontekstida, nafaqat nazariy bilimlarni uzatish bilan cheklanib qolmay, balki talabalarda og'zaki nutq madaniyatini shakllantirish orqali ularning muloqot qobiliyatlarini, shu jumladan, fikrlarni aniq, mantiqiy va ta'sirchan ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, bu jarayon milliy tilshunoslikning dolzarb muammolari bilan bog'liq holda, o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini oshirish va ijtimoiy madaniy to'siqlarni bartaraf etishga xizmat qiladi; ammo, amaliyotda akademik litseylarda og'zaki nutq madaniyati ko'pincha dialektal ta'sirlar, jargonizm va motivatsiya etishmovchiligi kabi muammolar tufayli sezilarli to'siqlarga duch kelmoqda, bu esa talabalarning texnik va gumanitar fanlarda samarali muloqot qilish qobiliyatini pasaytiradi, shu bilan birga, xorijiy olimlarning ishlariga asoslanib, masalan, texnik universitetlardagi og'zaki nutq rivojlantirish texnologiyalariga ko'ra, bunday muammolarni interaktiv metodlar va rol

o'yinlari orqali hal etish mumkin. Ushbu maqolaning maqsadi akademik litseylarda og'zaki nutq madaniyatini shakllantirish muammolari va yechimlarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishdan iborat bo'lib, mahalliy va xorijiy tajribalarni birlashtirgan holda, litseylarda o'qituvchilar uchun metodik tavsiyalarni ishlab chiqishni ko'zlaydi; shu o'rinda, Makhmudovning tadqiqotlarida ta'kidlanganidek, nutq madaniyati milliy birlik va ma'naviy munosabatlarning asosi sifatida talabalarning intellektual rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Asosiy qism

1. Og'zaki nutq madaniyati tushunchasi va akademik litseylardagi o'rni

Og'zaki nutq madaniyati, Makhmudov (2020) ning ta'rifiga ko'ra, til vositalarini tanlash va qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish, ularga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish va adabiy til normativligiga rioya qilishdan iborat bo'lib, bu esa akademik litseylarda talabalarning kommunikativ kompetensiyasini oshirish bilan birga, milliy madaniyatni saqlash va ijtimoiy munosabatlarning ma'naviy asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi; O'zbekiston kontekstida, nutq madaniyati va o'zbek tilshunosligining dolzarb muammolari bo'yicha konferensiya materiallarida (2021) ta'kidlanganidek, og'zaki nutq madaniyati talabalarning fikrlash qobiliyatini aks ettirib, ta'lim jarayonida notiqlik san'ati va muloqot samaradorligini ta'minlaydi, ammo bu jarayon dialektal va jargon ta'sirlar tufayli sezilarli to'siqlarga duch kelmoqda. Xorijiy tajribaga asoslanib, texnik universitetlardagi og'zaki nutq rivojlantirish muammolari va yechimlarida (2024) ko'rsatilganidek, og'zaki nutq madaniyati talabalarning motivatsiya etishmovchiligi va til muhitining cheklanganligi sababli rivojlanmay qolmoqda, bu esa O'zbekiston akademik litseylarida ona tili va xorijiy tillar darslarida interaktiv metodlarni joriy etish zarurligini ko'rsatadi; shu bilan birga, boshlang'ich ta'limda nutq madaniyatini shakllantirish yo'llari (2024) da ta'kidlanganidek, talabalarning og'zaki nutqini rivojlantirish uchun mazmunli va ta'sirchan materiallarni ishlatish, ularni adabiy tilning variantlariga o'rgatish kerak, bu akademik litseylarda talabalarning mantiqiy va ta'sirchan ifodalash qobiliyatini oshiradi.

2. Akademik litseylarda og'zaki nutq madaniyatini shakllantirish muammolari

Akademik litseylarda og'zaki nutq madaniyatini shakllantirish muammolari quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi: birinchidan, talabalarning motivatsiya etishmovchiligi va til muhitining cheklanganligi, masalan, rus va ingliz tillarida muloqot amaliyoti etishmasligi, bu talabalarning og'zaki nutqda noqulaylik va ishonchsizlikka olib keladi, ikkinchidan, o'qituvchilarning og'zaki muloqotga kam e'tibor berishi va texnik fanlarga ustunlik qilishi, bu esa talabalarning notiqlik ko'nikmalarini rivojlantirishda sezilarli to'siqlarni keltirib chiqaradi, uchinchidan, ijtimoiy va madaniy to'siqlar, jumladan, dialektal ta'sirlar, jargonizm va frazeologik birliklarni noto'g'ri qo'llash, bu talabalarning adabiy til normativligiga rioya qilishini buzadi; O'zbekiston texnik universitetlari talabalarida og'zaki nutq rivojlantirish muammolari (2024) da ko'rsatilganidek, ta'lim jarayonining xususiyatlari, masalan, gumanitar darslarning kamligi va muhokama vaqti cheklanganligi, talabalarning og'zaki muloqot amaliyotini pasaytiradi, ammo bu muammolar o'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari (2021) da ta'kidlanganidek, semantik va stilistik xatoliklar, masalan, sinonimiya va polisemiya noto'g'ri ishlatilishi bilan yanada murakkablashadi. Xorijiy tadqiqotlarda, masalan, o'zbek tilida so'zlashuvchi talabalarning nutqidagi ijtimoiy va madaniy to'siqlar (2019) da ko'rsatilganidek,

madaniy interferensiya va kommunikativ xatolar talabalarning ogʻzaki nutq madaniyatini shakllantirishda asosiy muammo boʻlib, bu Oʻzbekiston akademik litseylarida til muhitini yaxshilash va motivatsiyani oshirish zarurligini koʻrsatadi; shu bilan birga, ingliz tili oʻqitishda akademik litsey talabalarining ogʻzaki kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyasi (n.d.) da taʼkidlanganidek, talabalar nutqining fonetik, grammatik va leksik normadan chetga chiqishi tushunmovchiliklarga olib keladi.

3. Ogʻzaki nutq madaniyatini shakllantirish yechimlari va amaliy qoʻllash

Ogʻzaki nutq madaniyatini shakllantirish yechimlari quyidagi bosqichlarga asoslanishi kerak: birinchidan, taʼlim jarayoniga ogʻzaki muloqotni integratsiya qilish orqali, masalan, prezentatsiyalar, muhokamalar va guruh loyihalari orqali talabalarning ogʻzaki nutq amaliyotini oshirish, ikkinchidan, interaktiv metodlarni joriy etish, jumladan, rol oʻyinlari, audio-video oʻquv materiallari va professional vaziyatlar simulyatsiyasi, bu talabalarning notiqlik va ishonchini kuchaytiradi, uchinchidan, motivatsion kommunikatsiyani taʼminlash, talabalarning qiziqishlariga moslashtirilgan darslar orqali ularni faol ishtirok etishga undash; texnik universitetlardagi ogʻzaki nutq rivojlantirish yechimlari (2024) da koʻrsatilganidek, oʻqituvchilar malakasini oshirish uchun maxsus treninglar va seminarlar tashkil etish, hamda ogʻzaki nutqni baholash tizimini joriy etish muammolari hal etishga yordam beradi, ammo Oʻzbekiston kontekstida nutq madaniyati va tilshunoslik muammolari (2021) da taʼkidlanganidek, vizual yordamchilar va interaktiv oʻyinlar orqali talabalarning nutqini rivojlantirish zarur. Xorijiy tajribaga asoslanib, ingliz tili oʻqitishda talabalarning ogʻzaki kompetensiyasini rivojlantirish (n.d.) da koʻrsatilganidek, dialogik va polilogik nutqni tashkillashtirish, muhokama mavzularini oldindan eʼlon qilish va resurs izlash orqali talabalarning muloqot koʻnikmalarini oshirish mumkin, bu esa Oʻzbekiston akademik litseylarida ona tili darslariga moslashtirilganda, talabalarning adabiy til variantlarini oʻzlashtirishiga yordam beradi; shu bilan birga, oʻzbek nutq madaniyatining zamonaviy konsepsiyasi (2020) da taʼkidlanganidek, til vositalarini tanlash koʻnikmalarini rivojlantirish va nutq etiketi normalariga rioya qilish orqali talabalarning kommunikativ sifatini yaxshilash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Makhmudov N. A modern conception of uzbek speech culture // ResearchGate. – 2020. – URL: https://www.researchgate.net/publication/347545659_A_modern_conception_of_uzbek_speech_culture.
2. Nutq madaniyati va o'zbek tilshunosligining dolzarb muammolari // TSUULL. – 2021. – URL: https://tsuull.uz/sites/default/files/tuplam_2021.pdf.
3. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida nutq madaniyatini shakllantirish yo'llari // Econferenceseries. – 2024. – URL: <https://econferenceseries.com/index.php/icedh/article/download/4246/4160/4268>.
4. Problems of development of oral speech among students of technical universities in Uzbekistan // WesternEuropeanstudies. – 2024. – URL: <https://westernEuropeanstudies.com/index.php/2/article/download/630/394/848>.

5. Technology for developing speaking competence of academic lyceum students in ELT teaching // CyberLeninka. – n.d. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/technology-for-developing-speaking-competence-of-academic-lyceum-students-in-elt-teaching>.
6. Social and cultural obstacles and mistakes in Uzbek-speaking students' speech studying // IDPublications. – 2019. – URL: <http://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2019/05/Full-Paper-SOCIAL-AND-CULTURAL-OBSTACLES-AND-MISTAKES-IN-UZBEK-SPEAKING-STUDENTS%25E2%2580%2599-SPEECH-STUDYING.pdf>.
7. The education of cultured speech in the view of scholars // Pegegog. – 2025. – URL: <https://www.pegegog.net/index.php/pegegog/article/download/4164/1203>.
8. Improving oral speech competence of students // Zienjournals. – 2024. – URL: <https://zienjournals.com/index.php/jpip/article/view/5129>.
9. Developing oral speech competence of academic lyceum students // Mentaljournal-jspu. – 2023. – URL: <https://mentaljournal-jspu.uz/index.php/mesmj/article/view/149>.
10. Some issues of teaching the science of speech culture in higher education // Inlibrary. – 2025. – URL: <https://inlibrary.uz/index.php/eijp/article/download/72398/74118>.
11. Nutq madaniyati va notiqlik san'ati // TIU-edu. – 2024. – URL: https://tiu-edu.uz/media/books/2024/05/27/Nutq_madaniyati_va_notiqlik_sanati_R_Rasulov_Q_M_oydinov.pdf.
12. O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini oshirish // Uzresearchers. – n.d. – URL: <https://uzresearchers.com/index.php/BTRT/article/download/89/70/133>.
13. Og'zaki nutqni rivojlantirish tamoyillari // CyberLeninka. – n.d. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ogzaki-nutqni-rivojlantirish-tamoyillari>.
14. O'qituvchi nutqi madaniyati // Namdu. – 2024. – URL: https://namdu.uz/media/Books/pdf/2024/06/04/NamDU-ARM-3398-Oqituvchi_nutqi_madaniyati.pdf.
15. Nutq madaniyati // TSUULL. – n.d. – URL: https://tsuull.uz/sites/default/files/nutq_madaniyati.pdf.